

Євгеній Шушкевич

ШУШКЕВИЧ Євгеній Миколайович – асистент кафедри філософії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Сфера наукових інтересів – філософія науки, метафізика, філософія Людвіга Вітгенштайна.

ЛЮДВІГ ВІТГЕНШТАЙН: РОЗДУМИ ПРО ЩАСТЯ І СЕНС ЖИТТЯ

У статті здійснюється спроба дослідити погляди австрійсько-британського філософа Людвіга Вітгенштайна на сенс життя, та на те як філософ розумів щасливе життя.

***Ключові слова:** світ, сенс, метафізичний суб'єкт, межа, життя, віра, Бог, щастя.*

Спостерігаючи за останніми дослідженнями, які стосуються такого впливового австрійсько-британського філософа, як Людвіг Вітгенштайн, можемо відзначити, що останнім часом, він стає все популярнішою фігурою серед вітчизняних і, особливо, російських дослідників, при цьому хочемо відзначити, ту особливість що все більше досліджень пов'язані, з темами, які меншою мірою стосуються його філософії мови. Акцент у останніх дослідженнях присвячених Людвігу Вітгенштайну все частіше зміщується до таких тем як: філософія свідомості, філософія науки, етика, естетика філософія культури, погляди на релігію і т.д. (можна подивитися теми останніх дисертаційних досліджень в яких фігурує ім'я філософа. Наприклад: Чичньова О.А. «Проблема інтерсуб'єктивності в філософії пізнього Е. Гуссерля і Л. Вітгенштайна» Москва (1995); Суровцев В.О. «Принцип автономії логіки в філософії раннього Вітгенштайна» Томськ (2001); Уколов С.Ю. «Філософські основи становлення символічної логіки. Програма побудови «чистої логіки» Е. Гуссерля і предикативна концепція логічного аналізу Л. Вітгенштайна» Єкатеринбург (2000); Медведєв М.В. «Л. Вітгенштайн і проблеми крос-культурного розуміння» Тамбов (2007)). Така закономірність, на нашу думку, не є випадковою, адже Людвіг Вітгенштайн був досить різносторонньою особистістю і у нього як філософа, дійсно є досить багато цікавих думок, на різні теми.

Досить цікавими, і мало дослідженими, нам видаються міркування філософа, які стосуються таких, важливих для будь-якої людини питань, як питання про щастя і сенс життя. Хоча ці міркування, на

© Є. М. Шушкевич, 2013

перший погляд, дещо «розпорошені» і почасти мають уривчастий характер, (що можна сказати про більшість записів Людвіга Вітгенштайна), їх можна назвати досить глибокими. В цьому можна переконалися почитавши, доступні в російському перекладі щоденники філософа, 1914 – 1916 років.

Метою даної розвідки, таким чином, є розгляд поглядів Людвіга Вітгенштайна, які стосуються питань щастя і сенсу життя, а також їх зв'язку.

Якщо звернутися до доступної нам літератури, то ми виявимо, що в цілому ця тема у філософії Людвіга Вітгенштайна не рясніє дослідженнями, проте спроби дослідити ці питання, були здійснені, зокрема, такими дослідниками як Ольга Балла (Росія), Софія Данько (Росія), П'єрджорджіо Донателлі (Італія). Говоримо тут, спроби, тому розгляд чи аналіз питань щастя і сенсу життя, не виступав основною метою дослідження у згадуваних авторів, і питання які нас цікавлять розглядалися в межах інших, наближених до питань, які цікавлять нас в даній розвідці.

Приступаючи до нашої розвідки, хочемо зазначити, що для нас буде неважливим, поширене розрізнення на так званих «раннього» і «пізнього» Вітгенштайна, тому що його думки стосовно досліджуваних питань залишалися майже незмінними, протягом усього його життя. І як можна побачити з його щоденників, тема щастя і тема сенсу життя були для їх автора нерозривно пов'язані. А також залишалися актуальними для філософа протягом усього його життя.

Відомо, що свої щоденники 1914 – 1916 років, філософ вів, паралельно працюючи над «Логіко-філософським трактатом». Більшість ідей записаних у трактаті, вже є в щоденниках, але не в такому структурованому вигляді і без нумерації, на важливості якої так наголошував філософ. Багато питань детальніше розкриті саме в щоденниках, аніж у «Логіко-філософському трактаті».

Як зазначає російська дослідниця Софія Данько, в «Логіко-філософському трактаті» Людвіг Вітгенштайн говорить про логіку, про «логічну структуру мови», про «факти», про «прості об'єкти» про етику та естетику, про необхідність і випадковість, про «межі світу», про «містичне», та багато іншого, що повинно підвести нас до «правильного бачення світу». Однак, за самим філософом «правильне бачення світу» потребує «подолання» всього сказаного в «Логіко-філософському трактаті», тобто всі перераховані «концепти» мають постати як метафорична підтримка думки, як натяк, форма якого відкидається в момент розуміння. Слідуючи рекомендаціям філософа, спробуємо розглянути основні ідеї «Логіко-філософського трактату», які допомо-

жуть нам підійти до «правильного бачення світу», що, у свою чергу, сподіваємось, допоможе і правильно подивитися на проблему сенсу життя та щастя.

До питання про сенс життя ми приходимо через питання про сенс світу. Людвіг Вітгенштайн представляє світ як сукупність фактів. «Світ як сукупність фактів» – визначається для нього всім тим, що можна виразити в мові, в реченнях про спостережувані чи можливі ситуації. Але, як зазначає Софія Данько: «...необхідно як слід дистанціюватися від буденного уявлення про «факти» як про щось «найбільш достовірне». У Вітгенштайна мова йде не про ступінь їх достовірності, а виключно про їх логічну структуру, про те як вони взагалі можливі, чи інакше, про те як ми взагалі можемо їх мислити. Важливо зрозуміти, що цей спосіб (те як ми їх мислимо), не можна «відірвати» від способу їх «існування»: *немає ніяких інших, загадкових і невідомих нам фактів, факти – це саме те що мислиться, і тому вони володіють тією ж логічною структурою, якою володіє думка, але і сама думка, при цьому, володіє логічною структурою факта*» [5]. «Факти в логічному просторі є світом» [2, с.24].

Для Людвіга Вітгенштайна, мислимі, можливі, факти завжди будуть випадковими. Випадковості фактів відповідає їх нейтральність, у їх логічній структурі відсутня цінність і поєднаний з цінністю сенс: «сенс світу має перебувати поза ним. У світі все таке, як воно є, і все діється, як діється; у ньому немає жодної вартості – а якби була, то не мала б вартості. Якщо є якась вартість, що має вартість, то вона має перебувати поза світом, що діється і так існує. Бо все що діється і так – існує – випадкове» [2, с. 84].

Те що робить світ не випадковим, не може перебувати у світі, бо тоді воно було б випадковим. Воно, стверджує філософ – мусить перебувати поза світом. Оскільки щось може перебувати поза світом, значить світ має мати певні межі. Тема межі світу, є досить важливою для розуміння поглядів Людвіга Вітгенштайна. Такою межею для автора «Логіко-філософського трактату» виступає суб'єкт, але суб'єкт зрозумілий особливим чином. Тому звернемося ще й до питання про суб'єкт як межу світу.

«Логіко-філософський трактат» Людвіга Вітгенштайна це спроба показати все те, про що можна говорити осмислено. Спроба зсередини провести межу тому, що може бути сказане, спроба, окреслити межі мови (межі вираження думки). Окреслити межі мови, за Людвігом Вітгенштайном, означає окреслити межі світу. А межі світу, є межами світу конкретного суб'єкта. В «Логіко-філософському трактаті» це стає зрозуміло після афоризму 5.6: «*Межі моєї мови означають межі мого світу*» [2, с. 70], і підпорядкованих йому, тому що до того, як відзна-

чає Ксенія Галаніна: «...Вітгенштайн ніде не згадує ні Я, ні суб'єкт, ні людину. Він представляє безособистісний опис мови, мислення, світу, мова і мислення не мають свого носія, світ не співвідноситься з людьми [4]. Але в афоризмі 5.6, філософ починає говорити про те, що межі мови суб'єкта означають межі світу цього суб'єкта, говорить про те, що «Я є своїм світом (мікрокосмосом)» [2, с. 71]. Так в «Логіко-філософському трактаті» з'являється тема суб'єкта. Проте, як ми вже наголошували, – суб'єкта зрозумілого особливим чином.

Погоджуємося з пані Ксенією Галаніною, яка говорить про те, що в цих афоризмах (5.6 і підпорядковані йому), коли йде мова про «Я», не мається на увазі емпіричний суб'єкт, конкретна особистість. Як говорить сам Людвіг Вітгенштайн: «Якби я писав книжку «Світ, яким я його застав», то в ній треба було б розповісти про моє тіло і сказати, які його частини скоряються моїй волі, а які ні, і т.д.; це й є метод відокремлення суб'єкта, або радше, спосіб показати, що в глибшому розумінні ніякого суб'єкта немає. Про нього єдиного в цій книжці не могло б бути мови» [2, с. 71]. Тобто немає суб'єкта в середині світу.

Якби можна було говорити про емпіричний суб'єкт, то він був би всього лише одним із суб'єктів у світі, причому цей суб'єкт не знаходився би в привілейованому положенні по відношенню до світу, наприклад, в позиції абсолютного спостерігача.

У світі є люди з їх тілами, душами, свідомостями, але суб'єкт у світі ніде не знаходиться, не може жоден факт у світі свідчити про метафізичний суб'єкт. Людвіг Вітгенштайн порівнює це з оком та полем зору, тому що ока ми насправді не бачимо, і в полі зору ні з чого не можна зробити висновок що око бачить його. Око це не об'єкт серед інших об'єктів у світі, який начебто знаходиться в особливій позиції. Око виступає як структура поля зору, а «Я» як структура світу. «Я» тут не емпіричне чи психологічне «Я».

Людвіг Вітгенштайн зазначає, що: «... справді є певний сенс, в якому у філософії можна говорити про «Я» не психологічно. «Я» виступає у філософії внаслідок того, що «світ є моїм світом. Філософське «Я» не є ані людиною, ані людським тілом чи людською душею, яку трактує психологія, воно є метафізичним суб'єктом, межею, а не частиною світу» [2, с. 72].

Не можемо не погодитись з думкою, пані Ксенії Галаніної, про те, що таке протиставлення метафізичного і психологічного суб'єкта на перший погляд може здатися свідченням того, що Людвіг Вітгенштайн відтворює кантівське розрізнення трансцендентального та емпіричного суб'єктів, і метафізичний суб'єкт співпадає з трансцендентальним суб'єктом Іммануїла Канта. Однак такий висновок був би поспішним.

Метафізичний суб'єкт у Людвіга Вітгенштайна не є не лише психологічним чи емпіричним «Я», але і «Я» яке пізнає. За Людвігом Вітгенштайном: «Немає суб'єкта, який би думав, уявляє.» [2, с. 71]. «Вірно те, що суб'єкт який пізнає не знаходиться в світі, що суб'єкта який пізнає не існує» [3, с. 142]. У своїх щоденниках філософ пише: «Чи не виявляється суб'єкт який уявляє, в кінці кінців, чистим забобоном?... Уявляючий суб'єкт є, мабуть, порожня химера» [3, с. 134].

«Якщо кантівський суб'єкт тісно пов'язаний з аналізом структури свідомості, то метафізичному суб'єкту Людвіга Вітгенштайна, напевно чи можна приписати свідомість і самосвідомість, які є неодмінним атрибутом суб'єкта класичного. Метафізичний суб'єкт, про який йде річ у «Логіко-філософському трактаті» задає структуру мислення, мови і світу, але при цьому не виступає носієм цього мислення і діяльною інстанцією синтезу знання, його не супроводжує «я мислю» як неодмінна умова єдності пізнавальної активності» [4].

Суб'єкт не знаходиться ніде у світі, але він є межею світу. «Суб'єкт не належить до світу, а є межею світу. Де у світі можна помітити якийсь метафізичний суб'єкт?». – Запитує Людвіг Вітгенштайн [2, с. 71].

Немає суб'єкта який думає, пізнає, уявляє, але «...волюючий суб'єкт існує» [3, с. 134]. Суб'єкт є волюючим суб'єктом. Він виступає носієм етики (Для Людвіга Вітгенштайна характерне особливе відношення до етичного, яке він розумів достатньо широко, з етичним пов'язується і естетичне і релігійне. Згадаймо, що в листі до Людвіга фон Фікера, Людвіг Вітгенштайн наголошував на тому, що «Логіко-філософський трактат має етичну ціль»). «Якщо волі немає, то також не існує того центру світу, який ми називаємо «Я» і який є носієм етики. Добре і зло – це по суті, тільки Я, а не світ. Я, Я – ось що глибоко таємниче!» [3, с. 134].

Пані Ксенія Галаніна, пропонує перш за все згадати про мотиви філософії Артура Шопенгауера, ідеї якого мали вплив на погляди Людвіга Вітгенштайна. Артур Шопенгауер у книзі «Світ як воля і уявлення» описує суб'єкта як свого роду дволикого Януса: він виявляється з однієї сторони, суб'єктом уявляючим, а з іншої – волюючим, і уявлення і воля невіддільні одне від одного, як дві сторони медалі. Може здатися, що саме про такого волюючого суб'єкта і говорить Людвіг Вітгенштайн. Однак при більш детальному розгляді виявляється, що це не так. Для Артура Шопенгауера суб'єкт є волюючим, оскільки він володіє тілом: воля є проявом дій його тілесності у світі. Людвіг Вітгенштайн же, як було сказано вище, підкреслює, що метафізичний суб'єкт не є ані людиною, ані людським тілом чи людською душею, так як в цьому випадку він був би лише однією з частин світу. Значить і воля не розглядається як психологічна характеристика людини [4].

За Людвігом Вітгенштайном «воля – це установка суб'єкта по відношенню до світу» [3, с. 143].

Звідси стає зрозуміло, чому Людвіг Вітгенштайн говорить про те, що «Світ незалежний від моєї волі» [2, с. 83]. У світі все є так як воно є, і суб'єкт не може впливати на стан справ у світі, бо як пише філософ «якби навіть усе, що ми хочемо, ставалося, то й тоді це була б тільки, так би мовити ласка долі...» [2, с. 83]. Єдине на що розповсюджується дія волі, – межі світу: «Якщо добра чи зла воля міняє світ, то вона може змінювати лише його межі, а не факти; не те, що можна віддати мовою. Одне слово, світ тоді має стати через це взагалі іншим. Має до певної міри як ціле звужитись або розширитись» [2, с. 84]. А оскільки метафізичний суб'єкт і є межею світу, то воля поширюється на самого метафізичного суб'єкта, який змінюючись, змінює і межі світу, а тим самим і світ. Змінюючи установку по відношенню до світу, точку зору на світ, суб'єкт змінює світ в цілому. Тому Людвіг Вітгенштайн і може говорити, що «Світ щасливих людей інший, ніж світ нещасних» [2, с. 84].

Відчуття світу як обмеженої цілості, говорить Людвіг Вітгенштайн – містичне відчуття. І містика полягає не в тому, який світ, а в тому що він є. «Який світ, для вищої сили цілком байдуже. Бог не об'являється у світі» [2, с.85]. Якщо Бог не об'являється у світі, значить він або знаходиться поза світом, або є його межею. Але, як ми з'ясували, межею світу є метафізичний суб'єкт, а не Бог. Оскільки Бог знаходиться поза світом, то він і є сенсом світу.

У своїх щоденниках Людвіг Вітгенштайн прямо запитує себе: «Що я знаю про Бога і про цілі життя?» [3, с. 125]. І дає наступні відповіді: «Я знаю, що цей світ є. Що я нахожуся в ньому, як моє око в своєму полі зору. Що йому властиве дещо проблематичне – те, що ми називаємо його сенсом. Що цей сенс знаходиться не в ньому, але поза ним. Що життя є світ. Що моя воля пронизує світ. Що, таким чином, добро і зло якимось пов'язані з сенсом світу. Сенс життя, тобто сенс світу ми можемо назвати Богом» [3, с. 125]. Молитва, за Людвігом Вітгенштайном, таким чином виступає – думкою про сенс життя.

В цьому зв'язку цікавими постають, також інші думки філософа записані ним в щоденниках. Це думки які стосуються віри в Бога. Людвіг Вітгенштайн пише: «Вірити в Бога – значить розуміти питання про сенс життя. Вірити в Бога – значить бачити, що факти світу – це не все. Вірити в Бога – значить бачити, що життя має сенс» [3, с. 127].

Віра в Бога пов'язується у Людвіга Вітгенштайна з праведним життям, а праведне життя з життям щасливим. Уявлення про щасливе життя, для автора щоденників пов'язується з такими моментами, як

праведне життя, як здатність бажати чи не бажати, і особливим розумінням теперішнього як форми вічності.

Щодо питання про щасливе життя в розумінні Людвіга Вітгенштайна, то тут ми погоджуємося з Ольгою Баллою, яка пише, що: «Щасливе життя в його уявленні співпадає з життям праведним: з тією особливою точністю існування, коли кожне слово правдиве і кожна дія будується у відповідності з вищими цінностями – з тими самими, що лежать в основі світу в цілому. І при цьому, слід зазначити, що не може бути ніяких проміжних станів, ніякої градації, суб'єкт або щасливий, або ні, або праведний, або ні» [1, с. 191]. І ще ми б сюди додали, думку філософа, що щасливе життя виявляється більш гармонійним.

«Знов і знов, – пише в щоденниках Людвіг Вітгенштайн, – я повертаюся до того, що просто щасливе життя – хороше, нещасливе – погане. І якщо *тепер* я запитую себе: Чому я повинен жити саме *щасливо*, то це саме по собі здається мені тавтологічною постановкою питання; здається, що щасливе життя виправдане саме собою, що воно є єдино правильним життям» [3, с. 132]. І щасливим є той кому окрім життя не потрібна більше ніяка інша ціль. Той хто задоволений самим життям. Щасливий виконує ціль буття. Тут Людвіг Вітгенштайн згадує Федора Достоєвського, працями якого він захоплювався, і пише: «І при цьому, мабуть, правий Достоєвський, коли він говорить, що той, хто щасливий, виконує ціль буття» [3, с. 126]. Той хто щасливий не повинен мати страху, навіть перед смертю. «Щасливий тільки той, хто живе, не у вічності, а в теперішньому. Для життя в теперішньому смерті не існує. Смерть – не подія життя. Вона не є фактом світу. Якщо під вічністю розуміти, не безкінечну тривалість часу, але поза-часовість, тоді можна сказати, що вічно живе той, хто живе в теперішньому» [3, с. 127 – 128]. Ще в одному записі щоденника ми читаємо: «Той, хто живе теперішнім, живе без страху та надії» [3, с. 130].

Розуміння теперішнього як форми вічності, можливо, запозичене Людвігом Вітгенштайном у Отто Вайнінгера, праця якого «Стать і характер» мала відчутний вплив на Людвіга Вітгенштайна.

Окрім цього, для Людвіга Вітгенштайна, щоб бути щасливим, потрібно бути у згоді зі світом. Тобто бути у згоді зі світом – це і *значить* «бути щасливим». Тоді, той хто щасливий, знаходиться у згоді, з тією чужою волею, від якої здається залежним. Коли автор щоденників писав, про віру в Бога, він також писав, що ми відчуваємо, що залежимо від чужої волі. І якби там не було, ми в певному сенсі залежні, і те від чого ми залежимо, ми можемо назвати Богом.

За Людвігом Вітгенштайном, той хто щасливий, знаходячись у згоді з тією волею від якої він здається залежним, – виконує волю Бога.

Але яким чином дізнатися, чи виконуєш ти волю Бога, тобто де той об'єктивний критерій, який може показати що життя є щасливим?

Індикатором того що ти не знаходишся у згоді з тією волею від якої здаєшся залежним, виступає страх смерті, а також совість. Якщо твоя совість виводить тебе з рівноваги, як пише Людвіг Вітгенштайн, ти не знаходишся з чимось у згоді. «Звісно, правильно сказати: совість – це голос Божий» [3, с.128]. Діяти потрібно, говорить філософ, – відповідно до своєї совісті, якою б вона не була.

Якщо звернутися до біографії самого Людвіга Вітгенштайна, то можна переконатися, в тому, що ці питання мали для нього велику вагу протягом усього його життя, і він не просто про це писав, а він це переживав. Як відзначила Ольга Балла: ««Логіко-філософський трактат». Певне, це книга про загальні основи логіки. По суті – про сенс життя» [1, с. 192].

Отже, маємо сказати, що питання щастя і сенсу життя для Людвіга Вітгенштайна є тісно пов'язаними. Сенс життя в розумінні австрійсько-британського філософа пов'язаний з сенсом світу, і цей сенс перебуває поза самим світом. Сенс життя можна назвати Богом. Віра в Бога вказує на розуміння питання про сенс життя. А щасливе життя співпадає з праведним, гармонійним життям, яке позбавлене страху смерті. І той хто щасливий знаходиться у згоді з волею, від якої він здається залежним, виконуючи таким чином ціль буття, волю Бога.

Література

1. Балла О. Мученик ясности. Людвиг Витгенштейн в интеллектуальной истории XX века. / Ольга Балла // Балла О. Примечания к ненаписанному [Статьи, ссе.] – Том II. – Franc-Tireur USA. – 2010. – P.189 – 203.

2. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження / Людвіг Вітгенштайн – К.: Основи, 1995. – 311 с. – ISBN 5-7707-7642-0

3. Вітгенштейн Л. Дневники 1914 – 1916 (Под общей редакцией В.А. Суровцева) / Людвиг Витгенштейн. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2009. – 400 с. – ISBN 978-5-88373-124-1

4. Галанина К.Э. – Трансформация концепта субъекта в философии Людвиг Витгенштейна / Ксения Галанина // Вопросы философии [електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=351&Itemid=52.

5. Данько С.В. Смысл жизни и философское «Я» в ракурсе исследования Л. Витгенштейна / С.В. Данько // Электронных философский журнал Vox [електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <http://vox-journal.org/content/Vox13-DankoS.pdf>

6. Руднев В.П. Божественный Людвиг (Витгенштейн: Формы жизни) / Вадим Руднев. [Изд. 2-е.] – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 232 с.

7. Donatelli P. The problem of 'the higher' in wittgenstein's 'Tractatus' / Piergiorgio Donatelli. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: http://cas.uchicago.edu/workshops/wittgenstein/files/2008/02/donatelli_the-problem-of-the-higher-in-wittgensteins-tractatus.pdf

Шушкевич Е.

**ЛЮДВИГ ВИТГЕНШТЕЙН:
РАЗМЫШЛЕНИЯ О ЩАСТЬЕ И СМЫСЛЕ ЖИЗНИ**

В статье предпринимается попытка исследовать взгляды австрийско-британского философа Людвиг Витгенштейна на смысл жизни и на то как философ понимал счастливую жизнь.

Ключевые слова: воля, мир, смысл, метафизический субъект, граница, жизнь, этика, вера, Бог.

Shushkevych Yevgenii

**LUDWIG WITTGENSTEIN:
REFLECTIONS ON HAPPINESS AND MEANING IN LIFE**

In this article attempts to explore the views of Austrian-British philosopher Ludwig Wittgenstein on meaning of life, and that as a philosopher knew a happy life.

Key words: will, world, sense, metaphysical subject, limit, life, ethics, belief, God.

Надійшла до редакції 12.11.2013 р.